

Obecnost i exkluzivita mezinárodní politické sociologie

Odpověď Janu Danielovi a Dagmar Rychnovské

JAKUB EBERLE

The Generality and Exclusivity of International Political Sociology: A Response to Jan Daniel and Dagmar Rychnovská

Abstract: The paper responds to Jan Daniel and Dagmar Rychnovská's article from *Mezinárodní vztahy* 1/2015, whose aim was to establish International Political Sociology (IPS) as a specific strand within critical security studies. This project is criticised in the paper for three reasons. First, the definition of IPS through common features is so general that most critical research could fit in the IPS category. Second, the attempt to define IPS by negation is grounded in a distorted image of discursive approaches to international politics. Third, the label is deployed in a way that excludes a range of related authors not only from IPS, but even from the 'main currents' of critical security studies. Rather than being an analytical category, IPS is thus more like a political tool through which a distorted and exclusionary image of the discipline is being constructed.

Key words: International Political Sociology, critical security studies, discourse, practice, exclusion.

Na kritické přístupy ke studiu mezinárodní politiky je paradoxní pohled. Na jedné straně se zaštiťují pluralismem a vymezují se vůči marginalizacím a exkluzím. Na straně druhé je vývoj tohoto proudu charakteristický řadou schizmat, budováním dílčích identit a vymezováním hranic různých škol nebo „obratů“. Na nejnovější z těchto tendencí navazuje také článek Jana Daniela a Dagmar Rychnovské v *Mezinárodních vztazích* (Daniel – Rychnovská 2015), jehož cílem je definovat mezinárodní politickou sociologii (MPS) jako specifický „výzkumný program“ (s. 26) či „teoretický proud“ (s. 27) v rámci kritických bezpečnostních studií. Autoři vycházejí zejména ze dvou nejúspěšnějších „obratů“, tedy „obratu k jednání“ (*practice turn*) a „materiálního obratu“ (*material turn*), a zahrnují některé z jejich hlavních atributů pod jednu střechu MPS. Výsledkem je ambiciózní projekt, jehož deklarovaným záměrem je ovlivnit tvář českého výzkumu bezpečnosti.

Text Daniela a Rychnovské explicitně neříká, zda autoři pouze přebírají a obhajují některé z již existujících vymezení MPS, nebo se jedná o jejich vlastní definici. Cíl článku totiž formulují nejednoznačně, a to jako „představit výzkumný program“ MPS (s. 26). Z mého pohledu však Daniel a Rychnovská přinášejí vlastní originální přístup, protože citované zdroje nabízejí definice značně odlišné. Peoples a Vaughan-Williams (2010) ve svém úvodu do kritických bezpečnostních studií ztotožňují MPS s takzvanou pařížskou školou, kterou však Daniel a Rychnovská ve své přehledové tabulce naopak stavějí mimo MPS (s. 32). Pro editory časopisu *International Political Sociology* je pak MPS širokým

a volným přístupem vznikajícím v kritické interakci všech tří pojmů v názvu (Bigo – Walker 2007; Huysmans – Nogueira 2012), přičemž současní editoři přímo odmítají „založení nové disciplíny nebo myšlenkové školy zvané ‚mezinárodní politická sociologie‘“ (Huysmans – Nogueira 2012: 2). Daniel a Rychnovská však svým teoretickým vymezením definují MPS mnohem ostřeji a jejím zařazením mezi různé „školy“ a označením za „*subdisciplínu politické sociologie*“ (s. 27) postupují v rozporu s argumentací Huysmanse a Nogueiry.

V tomto článku zkoumám základní aspekty specifické definice MPS dle Daniela a Rychnovské. Docházím k závěru, že přijetí takto pojaté MPS jakožto specifického směru s určitou vnitřní koherencí, který je možné pojmenovat a odlišit od ostatních proudů, by pro český výzkum velkým přínosem nebylo. Snaha autorů vymezit MPS se totiž nejen opírá o problematickou argumentaci, ale také vytváří obraz kritických bezpečnostních studií, který je pokřivený a ve svém důsledku exkluzivní. MPS v podání Daniela a Rychnovské tak není koherentní analytickou kategorií, ale spíše politickým nástrojem, s jehož pomocí jsou určití autoři preferováni, zatímco jiní marginalizováni – a to často bez ohledu na skutečný obsah jejich argumentace. Předmětem kritiky zde tedy nejsou dílčí argumenty, autoři či metody, o nichž předkládaný text pojednává, ale nabízená konstrukce MPS jakožto teoretického programu. S Danielem a Rychnovskou naopak v řadě bodů souhlasím, například že „*číst francouzské sociology má smysl i pro české výzkumníky mezinárodních vztahů*“ (s. 27), že je třeba dívat se za rámec teorie sekuritizace (s. 27–29) či že výzkum české zahraniční politiky by měl hlouběji zohlednit její byrokratickou úroveň (s. 41). Tyto argumenty lze ovšem vznášet i bez budování exkluzivních identit a zkreslování či marginalizace jiných autorů.

V článku se nejprve zaměřuji na pozitivní vymezení MPS, tedy na společné rysy, kterými autoři definují její jedinečnost a koherenci. Ve druhém kroku pak prozkoumám vymezení negativní, které je konstruováno v kontrastu k diskurzivním přístupům. Tyto části se soustředí na analytickou rovinu problému a zkoumají opodstatněnost argumentace autorů. Zasazením do širšího kontextu literatury v oblasti mezinárodní politiky docházím k závěru, že MPS je definována jen velmi obecně a navíc se vymezuje vůči značně zkreslenému obrazu diskurzivních přístupů. Její užitečnost jako analytické kategorie je proto značně omezená. Ve třetí části přesunu pozornost k hierarchickým a exkluzivním mocensko-politickým dopadům zdánlivě neutrální definice Daniela a Rychnovské na kritická bezpečnostní studia. Závěrem nastíním alternativní přístup, který by umožnil inkluzivnější diskusi o přínosech jednotlivých argumentů sdružených pod nálepkou mezinárodní politické sociologie.

PŘÍLIŠ ŠIROKÉ VYMEZENÍ SPOLEČNÝCH RYSŮ

Prvním problémem zkoumaného textu je už Danielovo a Rychnovské vymezení mezinárodní politické sociologie, z něhož nelze jasně vyčíst specifický obsah ani přínos tohoto proudu. Na jedné straně se autoři pokoušejí zahrnout celou řadu tendencí, a MPS proto vymezují pragmaticky, pomocí konkrétních inspirátorů, konceptů (s. 32, 34) a témat (s. 35–36). V tomto duchu také konstatují, že „*MPS nenabízí žádný ucelený teoretický či empirický rámec, který by bylo možné ‚aplikovat‘ na určitý typ problémů*“ (s. 39). Na druhé straně ale MPS definují také jako „*výzkumný program*“ (s. 26), či dokonce „*teoretický proud*“ (s. 27). Autoři tedy zároveň hledají společné znaky, které mají sloužit jako „*teoretické vymezení*“ (s. 30–36), a logicky tak předpokládají určitou vnitřní soudržnost MPS. Tímto směrem odkazuje také poznámka č. 7, která se vyjadřuje ke vztahu MPS „*k méně teoreticky koherentnímu ‚obratu k praxi‘*“ (s. 41) a implicitně tak postuluje MPS jako „*více koherentní*“. Obecně autoři MPS prezentují jako „*interdisciplinární výzkum mezinárodních vztahů a bezpečnosti vycházející z kritických a poststrukturalistických přístupů v sociální teorii, jehož cílem je rozkrývání společensky zakotvených základů politického jednání a moci*“ (s. 30). Jeho navržené charakteristiky pak můžeme dále rozdělit do

tří skupin, kterými jsou (1) interdisciplinarita, (2) konceptualizace moci a bezpečnosti, (3) epistemologie.

První bodem je důraz na interdisciplinaritu. Autoři zdůrazňují, že MPS „*se snaží propojit politologický výzkum nejen se sociologií, ale také s poznatky pocházejícími například z kriminologie, politické antropologie, filozofie, či historie*“ (s. 30), a dále pak zmiňují i rozvojová studia, geografii a politickou ekonomii (s. 31). Interdisciplinarita je však rysem, který studium mezinárodní politiky provází od samého počátku a pro uplatnění zmiňovaných disciplín – snad s výjimkou kriminologie – lze najít řadu známých, desítky let starých příkladů. Základem uvažování klasických realistů jsou filozofické předpoklady vycházející z určitého čtení Machiavelliho či Hobbese, které v sobě zároveň nese i silný historický prvek. Konstruktivistické studium strategické kultury pak pracuje se sociologickými, psychologickými i antropologickými prvky. Interdisciplinárně se již ve svých prvních editorialech definují také významné evropské odborné časopisy, například *Cooperation and Conflict* (Andrén 1965) či *Review of International Studies* (Spence 1975). Daniel a Rychnovská nijak nespécifikují, v čem je jejich pojetí interdisciplinarit odlišné od těchto klasických příkladů, a v čem zde tedy spočívá přidaná hodnota MPS.

Druhým rysem je specifické pojetí moci a bezpečnosti, vycházející zejména z prací Michela Foucaulta. MPS odmítá „*chápaní moci jako vycházející z jediného suverénního centra a výzkum se místo toho zaměřuje na studium rozptýlených praktik výkonu moci různými státními i nestátními aktéry*“ (s. 31). Za „*pojítka*“ MPS pak autoři označují „*širší pojetí bezpečnosti, chápané jako sociálně vykonstruované sítěmi různých aktérů prostřednictvím diskurzů, sociálních praktik a technologií*“ (s. 35). Styčným bodem těchto dvou konceptů je skepse vůči liberálnímu vymezení subjektu jako suverénního hybatele sociálních vztahů. Subjekt může uplatňovat moc či definovat bezpečnostní agendu jen do velmi omezené míry, samo jeho akterství totiž závisí na širší síti mocenských vztahů. Moc spoluvytváří identity aktérů – není proto represivní, ale produktivní a cirkuluje celým „*sociálním tělem*“ (Foucault 1979: 136–137). Tyto argumenty jsou ve výzkumu mezinárodních vztahů jistě menšinové, ale zdaleka ne nové či ojedinělé. Foucaultovo uvažování sehrálo zásadní roli například u diskurzivních přístupů – které ovšem autoři řadí mimo MPS. K Foucaultovu konceptu moci se explicitně hlásí tak významní autoři v tradici teorie diskurzu jako Roxanne Dotyová (1993: 299, 1996: 4), David Campbell (1998b: 10), Jutta Weldesová et al. (1999: 27) nebo Lene Hansenová (2006: xv). Podobně je tomu v těchto pracích i s širším pojetím bezpečnosti (viz také diskusi v následující části).

Třetí charakteristika MPS je definována v epistemologické rovině, a to zejména ve vztahu ke kauzalitě: „*Většina přístupů MPS [...] nepracuje s přímou kauzalitou a hledáním nutných a postačujících podmínek (effective causality), ale spíše se snaží zkoumat podmínky vysvětlující vznik konkrétního jevu a ‚vznikající‘ kauzální vztahy (emergent causality)*“ (s. 31). Klíčový pojem vznikající kauzality bohužel dále není nijak rozveden a jediným upřesněním je tak odkaz na úvodní text Marka Saltera ve sborníku o kritické metodologii studia bezpečnosti (Salter – Mutlu 2013). Ten ovšem takto pojatou kauzalitu neomezuje na MPS ani žádnou jinou užší školu či skupinu, ale naopak ji postuluje jako obecný znak kritických přístupů, kterých je ve čtyřiatřiceti kapitolách knihy představena celá řada. Čtenář se tedy ani zde nedozví, v čem spočívá jedinečnost MPS. Daniel a Rychnovská se dále hlásí k abduktivnímu přístupu, při němž poznání vzniká v neustálé oscilaci „*mezi obecným a konkrétním, mezi teorií a empirií*“ (s. 39). Ani v tomto případě však nejde o nic nového či originálního. Abdukcí, definovanou již v 19. století Charlesem S. Piercem, totiž ve svém hojně citovaném textu rozpracovával například už Alexander Wendt (1987), a to jako způsob uvažování charakteristický pro vědecký realismus (a přeneseně i konstruktivistickou teorii mezinárodních vztahů).

Žádný z nabídnutých rysů MPS tedy nepředstavuje specifikum ani zásadní inovaci, a všechny jsou naopak ve výzkumu mezinárodních vztahů či bezpečnosti již uplatňovány. Pod střechem interdisciplinarit se vejde výrazná, ne-li přímo většinová část studií

mezinárodní politiky. Foucaultovské chápání moci a s ním související pojetí bezpečnosti mohou MPS sice odlišit od racionalistického hlavního proudu, ale stěží od příbuzných přístupů. Epistemologické vymezení pak MPS zařazuje do širokého postpozitivistického tábora, ale opět nedokáže vysvětlit, v čem je její program jedinečný. Tyto argumenty proto nemohou sloužit pro vymezení MPS jakožto svébytného přístupu a užitečné analytické kategorie. Snaha definovat MPS pozitivně ve svém důsledku vyznívá natolik obecně, že by se do ní vešla značná část kritického výzkumu mezinárodní politiky. Sami autoři si jsou tohoto problému přinejmenším do jisté míry vědomi, když říkají, že přístup MPS je „*vzhledem k jeho značné heterogenitě a teoretické eklektičnosti [...] obtížné napadat jako celek*“ (s. 39). Nekladou si ale již otázku, jaký smysl má takový celek konstruovat a zejména pak vymezovat vůči ostatním směrům.

ZPLOŠTĚNÍ DISKURZIVNÍCH PŘÍSTUPŮ

Druhý problém spočívá v charakteristice diskurzivních přístupů (s. 28–30), která bohužel značně zkrasluje argumenty tohoto různorodého proudu. Kritika diskurzivních přístupů přitom hraje v textu zásadní roli. Identita MPS je totiž velmi často definována negativně, a to právě v kontrastu k diskurzivním studiím. Tento kontrast tedy slouží ke stabilizaci a zpřesnění jinak velmi obecné definice MPS vyloučením autorů v diskurzivní tradici, kteří tyto charakteristiky údajně nesplňují. Pokud jsou však atributy diskurzivních přístupů hrubě zploštěny, jak ukazují v následujících odstavcích, pak nutně pokulhává i takovéto vymezení MPS a její analytická užitečnost je dále zpochybněna.

Daniel a Rychnovská vůči diskurzivním přístupům vznášejí především dva kritické argumenty, kterými jsou přílišný důraz těchto studií (1) na jazyk a (2) na politické elity, za jehož vyústění pak považují „*studium textů a to zejména těch, které jsou produkovány v oblasti ‚vysoké‘ politiky*“ (s. 29). To autoři chápou jako limitující a volají po rozšíření studia bezpečnosti o další aktéry a zejména o nelingvistické praktiky, tedy po přesunu pozornosti „*[o]d diskurzu k praxi*“ (s. 31). Problematické zde nejsou ambice autorů rozšiřovat pozornost mimo jazyk politických elit, ale skutečnost, že tato námitka není obhajitelná proti diskurzivním přístupům *en bloc*. Autoři oprávněně kritizují takzvanou kodaňskou školu, zejména pak v její nejtradičnější a nejopatrnější podobě (Buzan – Wæver – De Wilde 1998), která skutečně omezuje pozornost na „výjimečné“ řečové akty tradičních politických aktérů. Jiné, přinejmenším stejně významné a dnes již klasické příspěvky však autoři zmiňují jen velmi povrchně (Campbell 1998b; Hansen 2006), nebo je opomíjejí zcela (Doty 1996; Campbell 1998a; Weldes 1999; Jackson 2005; Croft 2006). Daniel a Rychnovská si tedy za reprezentanty diskurzivního přístupu vybrali právě a pouze kodaňskou školu, na kterou také ve skutečnosti míří jejich výhrady. Celá řada výše zmiňovaných autorů by vůči jejich kritice naopak obstála, což v mnoha ohledech platí i pro zmíněné práce Davida Campbella (1998b) a Lene Hansenové (2006).

Co se role jazyka, týče, Danielovi a Rychnovské je třeba dát za pravdu v tom, že řada autorů interpretuje diskurz úzce lingvisticky, což je typické například opět pro kodaňskou školu. Nicméně o mnoha významných studií to naopak v žádném případě neplatí. Tato výtky je proto založena na selektivním přístupu k literatuře a nereflektuje, že mnoho autorů chápe diskurz nejen jako souhrn různých typů „*výpovědí*“ (s. 29), ale jako významotvorný systém, který utváří, spojuje a uspořádává jak lingvistické, tak nelingvistické praktiky, či dokonce i materiální aspekty sociální. Lundborg a Vaughan-Williams (2015) demonstrují, že právě takový přístup lze najít u dvou hlavních inspirátorů teorie diskurzu, Jacquese Derridy a Michela Foucaulta. Explicitně se k této otázce vyjadřují také Ernesto Laclau a Chantal Mouffeová, kteří odmítají „*jakékoliv rozlišení mezi tím, co se obvykle nazývá lingvistické a behaviorální aspekty sociální praxe*“ (1985/2014: 130), a naopak tvrdí, že „*každá diskurzivní struktura má materiální povahu*“ (Tamtéž: 132, zvláště v originále). Podíváme-li se do zmíněných prací v oblasti mezinárodní politiky, pak zjistíme, že jejich hlavními zdroji jsou často právě Derrida, Foucault, či Laclau a Mouffeová

a že chápání diskurzu je zde poměrně široké. Začneme-li u Campbella, tak zatímco v případě *Writing Security* je autorova pozice poněkud dvojnásobná (srovnej Campbell 1998b: 6), pak v *National Deconstruction* již jednoznačně definuje materiální a nelingvistické praktiky jako neoddělitelné od diskurzu (Campbell 1998a: 24–25). Také Dotyová přímo zdůrazňuje „materiální a performativní charakter diskurzu“ (Doty 1996: 5), do nějž řadí nejen texty, ale také „sociální praktiky, s nimiž jsou tyto texty neoddělitelně spojeny“ (Tamtéž: 6; na ontologické úrovni argumentuje velmi obdobně také Weldesová 1999: 109–112).

Pokud jde o zaměření na politické elity, pak i tato kritika platí hlavně pro kodaňskou školu. Naprostá většina výše zmiňovaných autorů naopak chápe (re)produkcii sociální reality podobně jako Daniel a Rychnovská (s. 29, 31, 33), tj. jako komplexní proces, kde je aktérství velmi rozptýlené a vždy úzce odvislé od institucionálního, sociálního, kulturního a historického kontextu. Diskurzivní teorie chápou každý čin jako „vpisovaný“ do již existujícího diskurzu. Každý text či akt je proto nutně ozvěnou jiného textu či aktu, který může být lokalizován kdekoliv ve společnosti. Úkolem diskurzivní analýzy je proto mj. sledovat právě tyto *intertextuální* vazby (Doty 1993; Hansen 2006), které sahají daleko mimo dosah politických elit. Campbell (1998b) čte texty americké zahraniční politiky na pozadí široké literatury o ideji státu, hranicích či o imaginaci Ameriky a dále konstatuje, že diferenciační praktiky typické pro zahraniční politiku prostupují všemi úrovněmi sociální interakce a objevují se například i na úrovni městských čtvrtí (Tamtéž: 69). Jackson (2005) do studia americké „války proti terorismu“ zahrnuje i zdánlivě banální byrokratické materiály, například e-maily, vnitřní oběžníky a operační manuály. Jiné studie zkoumají vztah mezi politikou a populární kulturou a zaměřují se například na diskurze science-fiction, počítačových her, vtipů a tetování (Weldes 2003; Croft 2006). Hansenová (2006) pak přímo definuje teoretické modely, které umožní výzkum celé řady různých textů či kulturních artefaktů, a to až po komiksy či architekturu. Všichni tyto autoři tedy hledají moc a bezpečnost i daleko od textů vysoké politiky.

Na obranu Daniela a Rychnovské je třeba doplnit dva body. Zprvé autoři svou kritiku zmírňují tvrzením, že k daným problémům dochází „často“ (s. 29), čímž implicitně připouštějí, že zde existují – byť zřejmě „méně často“ – texty, na které se jejich výtky nevztahují. Pokusil jsem se zde však ilustrovat, že výhrady autorů neplatí nejen pro celou řadu opomenutých prací, ale že jejich kritika zkresluje i argumentaci přímo zmíněných autorů. Pokud zde tedy takováto tendence je, Daniel a Rychnovská ji nijak neprokazují. Z druhé autoři své výhrady směřují spíše proti stávající praxi diskurzivní analýzy než proti jejímu teoretickému rámci (s. 27, 29). Tato námitka ale může být zrovna tak podnětem pro důslednější aplikaci diskurzivní teorie a neospravedlňuje budování programu MPS, který se proti ní vymezuje. Ani negativní definicí se proto pojítka MPS nepřibližujeme, protože autoři pod rouškou obecné kritiky diskurzivních přístupů ve skutečnosti argumentují jen proti jejich jednomu konkrétnímu proudu – kodaňské škole. Naopak zásadní práce Campbella, Hansenové, Weldesové či Dotyové lze od MPS odlišit jen těžko. O to znepokojivější proto je, že celý text je na takovém oddělování a budování disciplinárních hranic založen.

ŠKATULKOVÁNÍ A VYLUČOVÁNÍ KRITICKÉHO VÝZKUMU

Vymezení MPS má vedle analytické roviny, kterou zkoumaly předchozí dvě kapitoly, také rovinu politickou. Jedná se totiž o performativní akt, který konstruuje určitou sociální realitu, v tomto případě v oblasti (českého) studia mezinárodní bezpečnosti. Text působí na čtenáře, snaží se směřovat jejich výzkumnou agendu a potenciálně nastolit trend, jehož případný úspěch by se jistě projevil v podobě konferencí a publikací, a měl by tedy velmi reálný dopad na mocenské vztahy a distribuci sociálního a akademického kapitálu v rámci oboru. Autoři se k ambici ovlivnit akademickou praxi otevřeně hlásí – a není na tom vůbec nic špatného. Problematický je však způsob, jakým toho chtějí docílit. MPS

zde totiž vzhledem k své neurčitosti nefunguje jako užitečná analytická kategorie, která by shrnovala specifický a koherentní proud, a zůstává tak pouze politickým nástrojem, jehož pomocí jsou utvářeny disciplinární identity. Neutrálním odborným jazykem je navíc konstruován takový obraz stávajícího výzkumu mezinárodní bezpečnosti, který zpětně legitimizuje MPS jako logickou a žádoucí intervenci, a naopak marginalizuje jiné přístupy. Daniel a Rychnovská parcelují obor na různé proudy či školy způsobem, který je ve svém důsledku exkluzivní a hierarchický. Takový přístup je vzdálený pluralistickému étosu „*oslavy rozdílnosti*“, jak byl definován v jednom z prvních přehledů kritických přístupů v mezinárodních vztazích (George – Campbell 1990).

Pro autory je MPS „*součástí kritického přístupu ke studiu bezpečnosti*“ (s. 27). Tento širší směr pak definují hned dvakrát. Zcela otevřeně tak činí zařazením MPS do „*základních proudů kritického bezpečnostního výzkumu*“, a to spolu s kodaňskou, pařížskou a velšskou školou (s. 32). Méně explicitně je pak kritický výzkum vymezen také rozdělením na MPS na jedné straně a diskurzivní přístupy, kterým se podle autorů věnuje „*[v]ěššina výzkumníků*“ (s. 28), na straně druhé. Vzájemný vztah těchto dvou rozdělení není z textu zřetelný, politické důsledky jsou však velmi podobné u obou. Pomocí zdánlivě neutrálních typologií, navíc sestavených na základě problematických argumentů (viz předešlé dvě části), jsou vytyčovány disciplinární hranice a výzkumníci řazeni buď „*dovnitř*“, či vylučováni „*vně*“ různých skupin, které jsou navíc vůči sobě postaveny do hierarchického vztahu. Daniel a Rychnovská si těchto důsledků své typologie musí být vědomi, sami totiž argumentují tím, že MPS mj. „*poukazuje na slepá místa a mocenské dopady praktického fungování abstraktních konceptů a dichotomií*“ (s. 36). Přesto se nedokážou ubránit pokušení pomocí právě takových abstraktních konceptů a dichotomií třídit a kategorizovat.

Začneme u prvního vymezení kritických bezpečnostních studií, tedy „*základními proudy*“, k nimž je MPS jednoduše přiřazena jako čtvrtý bod již existující typologie tří „*škol*“ (c.a.s.e. collective 2006). Autoři zde nejen reprodukují značně exkluzivní přístup c.a.s.e. collective (srovnej Behnke 2007; Sylvester 2007; Mutimer 2009), ale jeho výlučnost dále posilují opomenutím klíčového faktu: c.a.s.e. collective hovoří výhradně o *evropském* bezpečnostním výzkumu, zatímco Daniel a Rychnovská jeho kategorie přejímají bez regionálního nebo jakéhokoliv jiného upřesnění. Výzkumníci, které nelze zařadit do některé z eurocentrických kategorií (mimo Evropu jich najdeme hodně), se tak automaticky ocitají mimo „*základní proudy*“. To platí namátkou nejen pro diskurzivní přístupy (mimo kodaňskou školu), ale také rychle rostoucí literaturu zaměřenou na ontologickou bezpečnost, emoce a afekty. Je ironií, že zcela mimo rámec pak zůstávají také dva rozsáhlé proudy, které se proti exkluzím a marginalizacím vymezují zřejmě nejhlasitěji: feminismus a postkolonialismus. Vyloučení tolika autorů pak logicky posiluje předloženou argumentaci a legitimitu MPS: pokud by výzkumu skutečně dominovaly pouze tři zmíněné školy, stěžít by se proti novátorství a přínosnosti MPS dalo něco namítat. Důsledkem je však vykázaní autorů, kteří nepatří pod jednu ze čtyř nabízených nálepek, mimo „*základní proudy*“, tedy kamsi na okraj.

Úskalím druhého vymezení, tedy rozdělení kritického výzkumu na diskurzivní přístupy a MPS, je především jeho dichotomický charakter, který staví diskurzivní přístupy do binární opozice vůči MPS. Stejně jako v každé jiné dichotomii jsou i v tomto případě její póly postaveny do hierarchického vztahu. Diskurz je zde v podřízené roli něčeho, „*od*“ čeho je třeba se posunout „*k praxi*“, jejíž studium nabízí právě MPS (s. 31). MPS totiž přináší „*komplexnější porozumění*“ (s. 26, zde v anglickém abstraktu), poskytuje „*výrazně plastičtější a kritičtější obrázek*“ (s. 40) a může „*obohatit současný bezpečnostní výzkum*“ (s. 27). To je pak dále posíleno řadou dalších dichotomií, zejména pak co se „*úzkého*“ zaměření diskurzivních přístupů (jazyk, politické elity) ve srovnání s „*komplexním pojetím*“ (praxe, síť aktérů) MPS týče. Tato logika slouží nejen načrtnutí hranice, ale zejména pak její stabilizaci vytvořením zdání koherence na obou jejích stranách. Různorodost ontologických, epistemologických i metodologických rysů diskurzivních přístupů je tímto zužujícím

a ve svém důsledku podřazujícím gestem potlačena. Opozice vůči úzce pojatému diskurzu naopak slouží jako pojítka jinak velmi heterogenních tendencí zahrnutých do MPS.

Inkluzivním polem tak není ani sama MPS, přestože je její vymezení jen velmi obecné. Neutrální nálepka „mezinárodní politická sociologie“ stejně jako její označení za subdisciplínu politické sociologie (s. 27) vzbuzují zdání otevřenosti. Tento potenciál je ovšem popřen již zmíněným vymezením vůči jinak velmi příbuzným diskurzivním přístupům či značně arbitrárním seznamem inspiračních zdrojů. Daniel a Rychnovská tak ze své subdisciplíny vylučují i takové autory, kteří se zabývají mezinárodní politikou a k sociologické inspiraci se sami hlásí, avšak v jiné tradici než třeba foucaultovské, deleuzovské či bourdieuvské. Nejmarkantnější je to v případě Holgera Stritzela, který svůj přístup k diskurzu přímo definuje jako sociologický (Stritzel 2012) a opírá se o sociologa tak významného, jako je Anthony Giddens. V této kritice bychom však mohli jít ještě dál. Nepoužívají sociologické postupy ke studiu mezinárodní politiky třeba neomarxisté vycházející z Antonia Gramsciho? Danielovo a Rychnovské pozvání do mezinárodní politické sociologie je tak navzdory své obecnosti podobně exkluzivní jako jejich vymezení „hlavních proudů“ kritických bezpečnostních studií.

* * *

Tento text přinesl tři základní argumenty proti předložené konstrukci mezinárodní politické sociologie jakožto specifického teoretického proudu. Kritizoval jsem příliš široké vymezení společných znaků, zkreslený popis diskurzivních přístupů, stejně jako vylučnou a hierarchickou politiku tohoto projektu. Propojení těchto tří problémů pak vede k paradoxu, kdy MPS je zároveň nálepkou obecnou i exkluzivní. Proto se nedomnívám, že by případné zakotvení MPS v pojetí Daniela a Rychnovské bylo pro českou akademickou komunitu výraznějším přínosem. Naopak by mohlo vést spíše k neproduktivnímu rozdělování kritického výzkumu na úzce pojímanou diskurzivní analýzu na jedné straně, a studium praxe či materiálu na straně druhé, a k další marginalizaci feministických, postkoloniálních či šířeji pojatých diskurzivních přístupů. Užitek takové kategorie bezesporu spočívá v politické rovině, jako nástroje pro strukturování akademické obce v soutěži o zdroje a postavení, ale výrazně méně pak v rovině analytické.

Uznávám, že jednotlivé myšlenky a autoři zahrnutí pod nálepku MPS mají čím přispět ke konkrétním teoretickým a metodologickým debatám. V žádném případě proto nenavrhují jakékoliv vylučování kteréhokoliv z autorů, které Daniel a Rychnovská citují. Úkolem a výzvou, jejíž řešení se pokusím nastínit v závěrečných řádcích tohoto textu, je naopak otevřít prostor pro diskusi na základě pluralistického étosu, který se obejde bez zbytečných exkluzí a zplošťování argumentace jiných autorů či směrů. Základem takového étosu může být návrat k „*oslavě rozdílnosti*“ jednotlivých kritických přístupů (George – Campbell 1990). Pro jeho realizaci je nutná poněkud jiná koncepce kritických bezpečnostních studií, než jakou nabízí Daniel a Rychnovská. Především je třeba odolat pokušení chápat tento obor jakožto „teritorium“, které je třeba důkladně popsat, vymezit a klasifikovat. Každá taková klasifikace s sebou totiž nevyhnutelně nese politické důsledky v podobě hierarchizace a exkluze. Pro typologii tak úzkou, že obsáhne jen tři evropské „školy“ a MPS jako návdavek, pak tato kritika platí dvojnásob.

Alternativou je chápat kritická bezpečnostní studia (nebo obdobně obecné kategorie, například kritické teorie mezinárodních vztahů) v co nejvolnějším a nejširším smyslu – jako nálepku, která je principiálně otevřená komukoliv, kdo bude mít potřebu se s ní identifikovat (Peoples – Vaughan-Williams 2010: 1). V rámci takto volné skupiny pak není nutné vymezovat žádné „základní proudy“, ale spíše začít od konkrétních empirických a politických problémů a vést nad nimi teoretickou a metodologickou diskusi. Namísto budování nových škol tedy navrhuji pravý opak: jejich rozpuštění v rámci širokého a inkluzivního přístupu, který nebude nijak detailně vymezovat ani střežit své hranice – vnitřní

či vnější –, a naopak bude respektovat a oslavovat rozdílnosti jednotlivých autorů. Nejde zde o „postmoderní“ zploštění, kde by byly všechny teorie stejně platné, ale pouze o volnější chápání vědecké „pravdy“ jako odvislé od přesvědčení relevantní akademické komunity (detailní diskusi o tomto postpozitivistickém pohledu nabízejí například Glynos a Howarth 2007). Ambicí kritických bezpečnostních studií by tedy mělo být prosazovat demokratickou a pluralistickou diskusi, v níž se každý autor může pokusit prosadit svou „pravdu“, aniž by byl apriorně marginalizován či vyzdvihován přiřazením k té či oné škole.

Diskuse by tedy mohla být strukturována například okolo jednotlivých témat. Daniel a Rychnovská v úvodu hovoří o sekuritizaci určitých objektů jako hrozby pro leteckou dopravu a reprodukci takto konstruované ne/bezpečnosti rutinními praktikami letištních kontrol. Z teoretického hlediska je zde výzvou vzájemné prolínání a propojování materiální (lahve s vodou, ostré předměty), praxe (letištní kontroly, ale třeba i způsob, jakým balíme svá zavazadla) a jazyka (rozhovor u přepážky, zákony a vyhlášky, které tyto objekty a praktiky pojmenovávají). K tomu lze jistě přistoupit například pomocí Deleuzovy asambláže či Foucaultova dispozitivu, ale zrovna tak třeba Laclauova diskurzu, v němž jsou rovněž zahrnuty lingvistické i nelingvistické praktiky, objekty a také afekty (Laclau 2005). Při srovnávání jednotlivých pohledů bez jejich apriorního škatulkování se proto můžeme ptát, jaké aspekty sledovaných jevů jsou v nich zdůrazněny, a které naopak unikají, či zda se překrývají a otevírá se prostor pro případnou syntézu. Velmi obdobně lze diskutovat také nad koncepty. Diskurz či praxe jsou naprosto centrálními pojmy, ale jejich definici i vzájemný vztah lze pojmout zcela jinak z pohledu foucaultovského, bourdieuvského či laclauovského. Srovnáváním bez nálepek a předsudků pak opět zjistíme, která dílčí konceptualizace je vhodnější pro konkrétní vědecký či politický projekt.

Čistá sociologie a filozofie, ať už francouzské, či jakékoliv jiné, má pro výzkumníky mezinárodní bezpečnosti bezesporu smysl. Teoretické argumenty mohou být cenným zdrojem inspirace a přispět k hlubší reflexi, ale – vzhledem k bohatosti a pestrosti současné filozofie a sociologie – také větší různorodosti (českého) výzkumu mezinárodních vztahů a bezpečnosti. Bylo by nešťastné tuto pestrost potlačovat budováním exkluzivních disciplinárních identit, jakým je projekt MPS Jana Daniela a Dagmar Rychnovské. Kritický přístup potřebuje otevřeně a inkluzivně diskutovat mnohem více než jasně vymezené hranice a škatulky. Dominuje-li české akademické rozpravě úzce pojatá teorie sekuritizace, pak se pokusme tento prostor otevřít pro pluralistickou debatu nad konkrétními problémy, koncepty a autory.

Literatura

- Andren, Nils (1965): Introduction. *Cooperation and Conflict*, Vol. 1, No. 1, s. 1–5.
- Behnke, Andreas (2007): Presence and Creation: A Few (Meta-)Critical Comments on the c.a.s.e. Manifesto. *Security Dialogue*, Vol. 38, No. 1, s. 105–111.
- Bigo, Didier – Walker, R. B. J. (2007): International, Political, Sociology. *International Political Sociology*, Vol. 1, No. 1, s. 1–5.
- Buzan, Barry – Wæver, Ole – De Wilde, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder: Lynne Rienner.
- c.a.s.e. collective (2006): Critical Approaches to Security in Europe: A Networked Manifesto. *Security Dialogue*, Vol. 37, No. 4, s. 443–487.
- Campbell, David (1998a): *National Deconstruction: Violence, Identity, and Justice in Bosnia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Campbell, David (1998b): *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Croft, Stuart (2006): *Crisis, Culture, and America's War on Terror*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daniel, Jan – Rychnovská, Dagmar (2015): Mezinárodní politická sociologie: Výzkum praxe bezpečnosti. *Mezinárodní vztahy*, Vol. 50, No. 1, s. 26–45.
- Doty, Roxanne Lynn (1993): Foreign Policy as Social Construction: A Post-positivist Analysis of US Counterinsurgency Policy in the Philippines. *International Studies Quarterly*, Vol. 37, No. 3, s. 297–320.
- Doty, Roxanne Lynn (1996): *Imperial Encounters: The Politics of Representation in North-South Relations*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Foucault, Michel (1979): Truth and Power: An Interview with Michel Foucault. *Critique of Anthropology*, Vol. 4, No. 13–14, s. 131–137.

- George, Jim – Campbell, David (1990): Patterns of Dissent and the Celebration of Difference: Critical Social Theory and International Relations. *International Studies Quarterly*, Vol. 34, No. 3, s. 269–293.
- Glynos, Jason – Howarth, David (2007): *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory*. Abingdon and New York: Routledge.
- Hansen, Lene (2006): *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. Abingdon and New York: Routledge.
- Huysmans, Jef – Nogueira, João Pontes (2012): International Political Sociology: Opening Spaces, Stretching Lines. *International Political Sociology*, Vol. 6, No. 1, s. 1–3.
- Jackson, Richard (2005): *Writing the War on Terrorism: Language, Politics and Counter-Terrorism*. Manchester: Manchester University Press.
- Laclau, Ernesto (2005): *On Populist Reason*. London and New York: Verso.
- Laclau, Ernesto – Mouffe, Chantal (2014): *Hegemonie a socialistická strategie: Za radikálně demokratickou politiku*. Praha: Karolinum.
- Lundborg, Tom – Vaughan-Williams, Nick (2015): New Materialisms, Discourse Analysis, and International Relations: A Radical Intertextual Approach. *Review of International Studies*, Vol. 41, No.1, s. 3–25.
- Mutimer, David R. (2009): My Critique Is Bigger than Yours: Constituting Exclusions in Critical Security Studies. *Studies in Social Justice*, Vol. 3, No.1, s. 9–22.
- Peoples, Columba – Vaughan-Williams, Nick (2010): *Critical Security Studies: An Introduction*. Abingdon: Routledge.
- Salter, Mark B. – Mutlu, Can E. (eds. 2013): *Research Methods in Critical Security Studies: An Introduction*. Abingdon: Routledge.
- Spence, J. E. (1975): Editorial. *British Journal of International Studies*, Vol. 1, No. 1, s. i-i.
- Stritzel, Holger (2012): Securitization, Power, Intertextuality: Discourse Theory and the Translations of Organized Crime. *Security Dialogue*, Vol. 43, No. 6, s. 549–567.
- Sylvester, Christine (2007): Anatomy of a Footnote. *Security Dialogue*, Vol. 38, No. 4, s. 547–558.
- Weldes, Jutta (1999): *Constructing National Interests: The United States and the Cuban Missile Crisis*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Weldes, Jutta et al. (eds., 1999). *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Weldes, Jutta (ed., 2003): *To Seek Out New Worlds: Exploring Links between Science Fiction and World Politics*. London: Palgrave Macmillan.
- Wendt, Alexander (1987): The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, Vol. 41, No. 3, s. 335–370.

Poznámka

Autor by rád poděkoval Tereze Jermanové, Václavu Kopeckému, Jakubu Záhorovi a dvěma anonymním recenzentům za cenné komentáře k manuskriptu.